

Hvussu stýrdu Føroyar gjøgnum Covid-19 kreppuna?

Ein eftirmeting

LØGMANSSKRIVSTOVAN

Prime Minister's Office

Hvussu stýrdu Føroyar gjøgnum Covid-19 kreppuna? Ein eftirmeting

Útgivið: 9. januar 2023

Útgevandi: Løgmannsskrivstovan

Útgáva: 1. upplag, 150 eintøk

Verkætlanarleiðari: Rógvi Olavson

Málslig gjøgnumgongd: Sprotin

Sniðgeving: VIRKA

Myndir: Ólavur Frederiksen og Bjarni Ártung Rubeksen

Kápumynd: Flaggdagur 2020 (Ólavur Frederiksen)

Prent: Føroyaprent

Talgild útgáva og tilhoyrandi iskoytispartur kann takast niður av heimasíðuni hjá Løgmannsskrivstovuni. Verður frágreiðingin endurgivin, skal víst til útgávuna.

Samandráttur

Covid-19 kreppan er mest umfangandi heilsukreppa, sum heimurin hevur sæð í nógv ættarlið. Milliðir av menniskjum doyðu av farsóttini, og hon kollveldi samfeløg og lívið hjá fólki kring heimin. Kreppan var fleirdimensjónell, torskild, broyttist ofta og kravdi sostatt sera nógv av stýrandi myndugleikum.

Føroyska Covid-19 kreppan vardi í tvey ár frá mars 2020 til februar 2022. Hon var samansett av sjev smittubylgjum og nøkrum tíðarskeiðum millum bylgjurnar, tá ið litil smitta var. Kreppan kostaði føroyska landskassanum góða hálva milliard kr. í 2020 og 2021. Føroyska Covid-19 kreppan kann eisini býstast í tvey tíðarskeið, sum eru eitt sindur ymisk, hvat stýring viðvíkur. Fyrra tíðarskeiðið, frá mars til mai 2020, er stutt, og merkt av ótryggleika, tí farsóttin er ókend, og seinna tíðarskeiðið er langt og merkt av, at myndugleikar fleiri ferðir seta ferðina upp og niður. Hetta seinna tíðarskeiðið er merkt av minni ótryggleika og tí, sum fleiri hava nevnt "dansin við koronu".

Føroyar kláraðu seg væl gjøgnum Covid-19 kreppuna, um vit samanbera við onnur lond. Hetta kunnu vit byggja á triggjar sannroyndir:

- 1 At fá fólk doyðu av sjúkuni í Føroyum,
- 2 at kreppan ávirkaði í minni mun gerandislívið hjá fólki í Føroyum enn aðrastaðni, og
- 3 at hugburðurin hjá almenninginum gjøgnum at kalla alla kreppuna var, at tiltøkini hjá myndugleikunum vóru hóskandi.

Kortini hevur tað stóran týðning at hyggja neyvari at, hvussu stýringin í Føroyum eydnaðist, og tí er henda eftirmetingin gjørd. Høvuðsendamálið, umframt at skjalfesta, hvat hendi, er at nágreina, hvat virkaði væl, og hvat virkaði minni væl við føroysku Covid-19 handfaringini, hvat hava vit lært, og hvat kann gerast betur eina aðra ferð. Høvuðsparturin av eftirmetingini er gjørdur við stóði í 36 hoyringarsvarum frá teimum stovnum, fyrirkomandi og feløgum, sum høvdu mest við Covid-19 handfaringina at gera.

Heilsufaklig sjónarmið sluppu veruliga til sín rætt undir kreppuni. Tey blivu ein dagligur og avgerandi partur av almenna orðaskiftinum og høvdu sera stóran týðning fyri politisku stýringina gjøgnum alla kreppuna. Yvirhøvur var greið, skjót og hóskandi almenn upplýsing sera týðningarmikil og minkaði um iva, ótta og tvístøður, sum annars høvdu kunnað stungið seg upp.

Føroyar høvdu størri kanningarorku samanborið við fólkatalið enn flestu onnur lond. Hetta bleiv avgerandi, tí her bar til at halda fast í eini avbyrgingarstrategi, meðan nógv onnur lond steðgaðu við hesum. Eisini sermerkti tað føroysku stýringina, at stýrt varð við tilmælum heldur enn við lógum. Hesum lata tey flestu av teimum spurdu væl at, tí tilmæli loyvdu einum ávisum smidleika í ítøkiligum handfaringini. Hinvegin kundi tað á summum økjum vera torført at tulka og seta tilmælini í verk. Viðgjørt eigur at verða, um tað er eitt gott hugskot við eini rammulóg til líknandi kreppur í framtíðini.

Hóast stýrt varð í høvuðsheitum við tilmælum, vórðu fleiri lógir gjørdar beinleiðis orsakað av farsóttini. Her verður millum annað víst á byrjanaravbjóðingar við hjálparpakka 1, sum skuldi gera tað møguligt at rinda lönir hjá heimsendum starvsfólkum. Eisini verður víst á lögfrøðiligar avbjóðingar av, at lóggivið var afturvirkandi, at lóggáva gekk út av sær sjálvum, at víðar heimildir vóru givnar landsstýrisfólkum at áseta reglur í kunngerð, og at fyrrireikingararbeiðið var stutt, og stundir ikki vóru at senda lóggávu til ummælis.

Eldraøkið fylti nógv, tá ið kreppan byrjaði, tí Covid-19 var skjótt eyðmerkt sum sjúka, ið var vandameiri fyri eldri borgarar og fyri fólk við ringari heilsu.

Her verður víst á, at tað var ein trupulleiki, at eldraekið ikki hevði umboð í farsóttarnevndini. Kortini vóru nógvar mannagongdir gjørdar at verja eldraekið og onnur øki, sum varða av útsettum borgarum. Av tí sama kundu borgarar/ búfólk ikki fáa vitjan í longri tíð, sum var torført hjá teimum, teirra avvarðandi og hjá viðkomandi starvsfólkum.

Covid-19 kreppan hevði við sær, at ymiskt virksemi á stovnum, fyrítøkum og feløgum, sum ikki var alneyðugt, mátti skerast burtur fyríbils, so at dentur kundi leggjast á kjarnuvirksemi. Hetta hevði við sær, at nógvar tænastrur versnaðu í tíðarskeiðnum. Fyri ávísar stovnar hevði kreppan við sær, at ávíst virksemi øktist sera nógv. Á heilsuøkinum máttu starvsfólk renna væl skjótari enn vanligt.

Føroyar høvdu eina sera kringa og liðiliga skipan. Tað vil siga, at skipanin var før fyrri at laga seg til umstøðurnar sera skjótt, og skipanarligu mörkini vóru ikki líka avmarkandi sum í størri skipanum uttanlands. Starvsfólk og leiðslur dugdu væl at laga seg til nýggja gerandisdagin, og alt samstarv og samskipti øktist munandi. Kreppan hevði við sær munandi førleikamenning, virðismiklar royndir og betraðar mannagongdir, sum framvegis verða brúktar, ella sum kunnu setast í verk í serligum støðum.

Hóast hesar positivu avleiðingar, so hevði kreppan eisini negativar avleiðingar fyri starvsfólkatrivnað á fleiri økjum, serliga fyri front-line starvsfólk. Tey avrikaðu nógv, arbeidsbyrðan var

sera stór, sálarliga arbeidsumhvørvið var ikki nøktandi, og fleiri vórðu rakt av strongd. Í summum førum merktust avleiðingarnar væl eftir kreppuna. Trivnaðurin gjørdist ikki frægari av, at fleiri arbeidsplass manglaðu starvsfólk, sum kravdi uppáftur meir av verandi starvsfólkum.

Á undirvísingarlokinum var størsta avbjóðingin at rækka øllum næmingum og lesandi við fjarundirvísing. Í fólkaskúlanum var hetta torført, tí ymiskt var, hvussu nógv varð gjørt burturúr í heimunum. Munurin millum ressursusterkar og -veikar familjur gjørdist sjónligari. Hinvegin upplivdu allir skúlarnir fyrimunir av styttri tímatalvum, eitt nú at næmingar vóru meira motiveraðir, tímarnir blivu effektivari o.s.fr. Á miðnámi vóru eisini avbjóðingar við fjarlestri. Her verður víst á, at fjarundirvísing verður ongantið líka góð sum undirvísing á staðnum. Eisini verður víst á, at kreppan gekk út yvir sosiala lívið hjá næmingunum. Summi eru enn merkt av ringu byrjanini í 2020. Niðurstøðan er, at relatióin millum næmingar og lærarar og næmingarnar sínámillum eru avgerandi fyri læringina.

Covid-19 kreppan hálaði teppið undan ávísam vinnuligum virksemi, millum annað ferðavinnu og listarligum virksemi. Hetta hevði stórar figgjarligar avleiðingar fyri tey, sum starvaðust innan hesar vinnur. Í ferðavinnuni vóru nógv søgd úr starvi, og innan listaekið steðgaði alt útinnandi virksemi upp, tí tað bar ikki til at hava framførslur og framsýningar. Tey, sum arbeiddu fulla tíð sum listafólk vóru serliga hart rakt.

Covid-19 í Føroyum

Covid-19 kreppan er mest umfangandi heilsu- og samfelagskreppa, sum heimurin hevur sæð í fleiri ættarlið. Nógv fólk lótu lív, og afturat hesum komu líkamligar, sálarligar, sosialar og figgjjarligar avleiðingar. Tað var nærur ógjørligt at rokna út, hvat fór at henda, sum gjørdi politiska stýring sera torføra.

Sambært heimsheilsustovninum WHO er hálv-sjeynda milliún fólk deyð av sjúkuni og av ymisku frábrigdunum av upprunaliga virusinum. Farsóttin kollveldi eisini samfeløg og lívið hjá fólki kring allan heimin og hevur havt avleiðingar av ymiskum slag fyri milliúnir av menniskjum.

Kreppan var av einum slag, sum flest allir myndugleikar óttast mest. Talan var um fleir-dimensjonella hóttan, sum var ómøgulig at skilja til fulnar. Atferðin hjá sjálvum virusinum var torfør at rokna út. Avleiðingarnar av smittuni vóru ógreiðar. Flytførið og útbreiðslan av smittu var stór og sostatt eisini torfør at fyrirbyggja. Hværja ferð granskarar og myndugleikar høvdu lært eitt sindur um sjúkuna, kom eitt nýtt frábrigdi, sum bar seg øðrvísi at. Tekniskar loysnir til avbjóðingar av heilsuligum, sosialum, búskaparligum og politiskum slag vóru ikki tøkar frá byrjan og máttu uppfinnast til ymisk høvi sum frá leið. Í flestu londum, eisini í Føroyum, var hugburðurin hjá almenninginum skiftandi til serlig átøk og galdandi tilmæli.

Tá ið vit komu longur inn í kreppuna, gjørdist greitt, at ymisku avleiðingarnar av kreppuni og av neyðugu smittustýringini vóru ókendar. Kreppan ávirkaði heilsuliga, millum annað við langtíðar-árinum av virusinum (long-covid), og við tað at farsóttin seinkaði viðgerð av øðrum sjúkum.

Kreppan ávirkaði eisini sálarliga og sosialt, millum annað við at eldri sum yngri vóru meira avbyrgd gjøgnum longri tíðarskeið. Og so ávirkaði kreppan eisini figgjjarliga, við tað at hon rakti fleiri vinnubólkar meint.

Ógreiðu og skiftandi umstøðurnar undir Covid-19 kreppuni elvdu til høvuðbrýggj hjá myndugleikum um allan heim. Sum niðurlandski forsætisráðharrin Mark Rutte tók til, máttu myndugleikar taka 100% av avgerðunum við 50% av upplýsingunum.¹ Henda støðan var ofta eisini galdandi í Føroyum, hóast Føroyar hava verið millum tey lond, sum hava havt lutfalsliga góða vitan um smittuútbreiðslu og annað orsakað av stóru kanningarorkuni.

Kreppan kostaði nógv hjá føroyska landskassanum, tilsamans góða hálva milliard kr. í 2020 og 2021 (sí Talvu 1 á næstu síðu).

1 Boin, A., Overdijk, W., Van der Ham, C., Hendriks, J. & Sloof, D. (2020). Covid-19: *Én analyse van de nationale crisisrespons*. Crisis University Press. (s. 42) [enski umseting tikið úr Boin, A., McConnell, A. & 't Hart, Paul, (2021) *Governing the Pandemic – The Politics of Navigating a Mega-Crisis*. Palgrave Macmillan.]

Covid-19 átøk	2020	2021	Tilsamans
Farsóttartilbúgving, koronukanningar, koppsetingar og fyríbils koronudeild	52.094	100.293	152.387
Koronukanningar, gjald frá ferðandi	- 5.563	- 24.007	- 29.570
Arbeidsmarknaður	28.001	6.305	34.306
Herundir frá ALS	128.500		128.500
Hjálparpakkar til vinnulív og mentan	152.021	52.223	204.244
Hjálparpakkar til almennar stovnar og virkseimi	26.720	4.600	31.320
Tilsamans	381.773	139.414	521.187

Talva 1 Yvirlit yvir koronuútreiðslur 2020-2021 (tús. kr.).
Kelda: Figgjarmálaráðið.

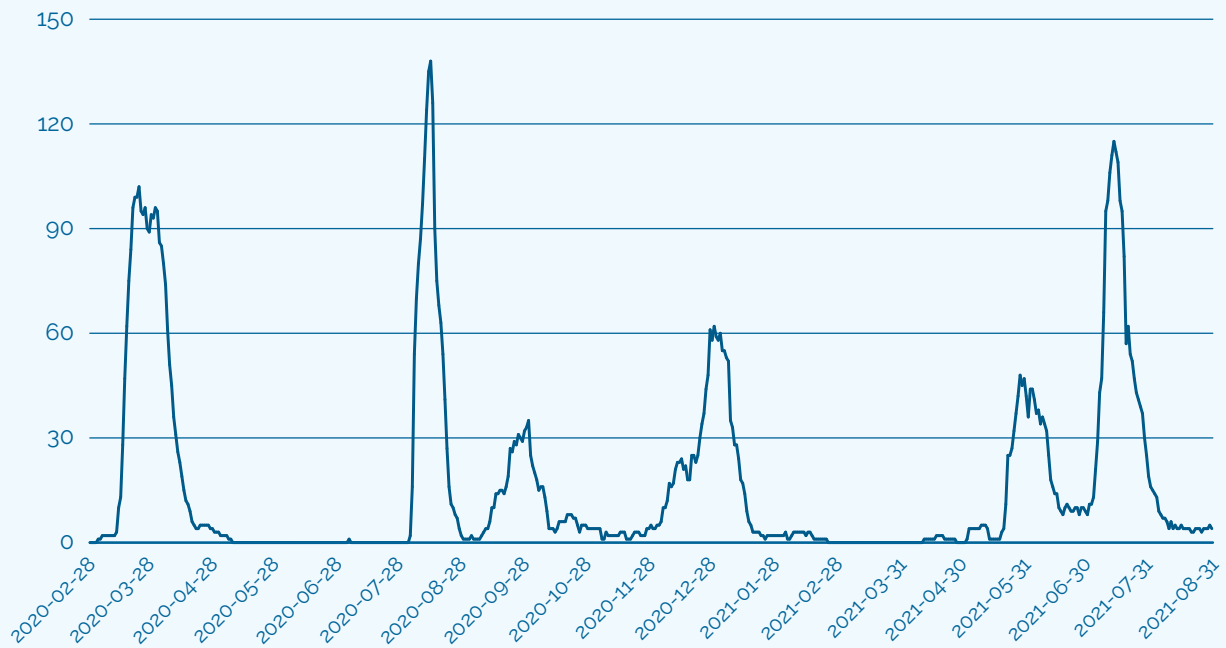
Ein so álvarslig kreppa eigur at verða eftirmett. Covid-19 kreppan er ein søgulig hending, og tí er hon eitt gott høvi at fáa innlit í, hvussu politiska stýringin virkar og ber seg at, tá ið samfelagið er undir sera stórum trústi. Tað er eyðsæð, at lond, sum høvdu dygdargóða tilbúgving framman undan kreppuni og skilagóða stýring gjøgnum kreppuna, eisini hava klárað seg best gjøgnum hetta avbjóðandi tíðarskeiðið.

Hetta skjalið hugsavnar seg um, hvussu stýringin gjøgnum kreppuna hevur eydnast. Hóast Føroyar eru millum tey lond, sum eru komin frægast gjøgnum kreppuna, so er endamálið við eftirmetingini at læra av hesum serstaka og kollveltandi tíðarskeiði og at leggja upp til eitt kjak um, hvussu vit skulu handfara kreppur í framtíðini.

SJEY SMITTUBYLGJUR

Føroyska Covid-19 tíðarskeiðið varði frá februar 2020 til februar 2022. Í hesum tíðarskeiðnum vóru seks smittubylgjur, áðrenn sjeýnda bylgjan, Omikron, rakti í september 2021 (sí Mynd 1).

Covid-bylgjur í Føroyum vóru merkisverdar, við tað at smittutølini øktust sera skjótt, men minkaðu síðani eisini sera skjótt aftur. Fyrsta bylgjan rakti í mars 2020, tá ið sjúkan var ókend, og tá ið óttin í samfelagnum var størst. Kreppu-stýring varð sett í verk um alt landið, og alt samfelagið fór niður í ferð. Frá mai 2020 fór samfelagið inn í eitt tíðarskeið við lítið og einki av smittu. Hetta varði til beint eftir ólavsøku 2020, tá ið bylgja 2 rakti. Bylgja 3 rakti stutt eftir, í september-oktober 2020, men var væl minni enn bylgja 2. Bylgja 4 kom um ársskiftið um sama mundið, sum fyrstu koppingarevnini komu til landið. Eftir hetta kom longsta tíðarskeiðið við lítið og einki av smittu. Hetta varði frá januar til mai 2021, tá ið bylgja 5 rakti. Smittutølini minkaðu aftur, men vuku síðani aftur í juli mánaði við bylgju 6.

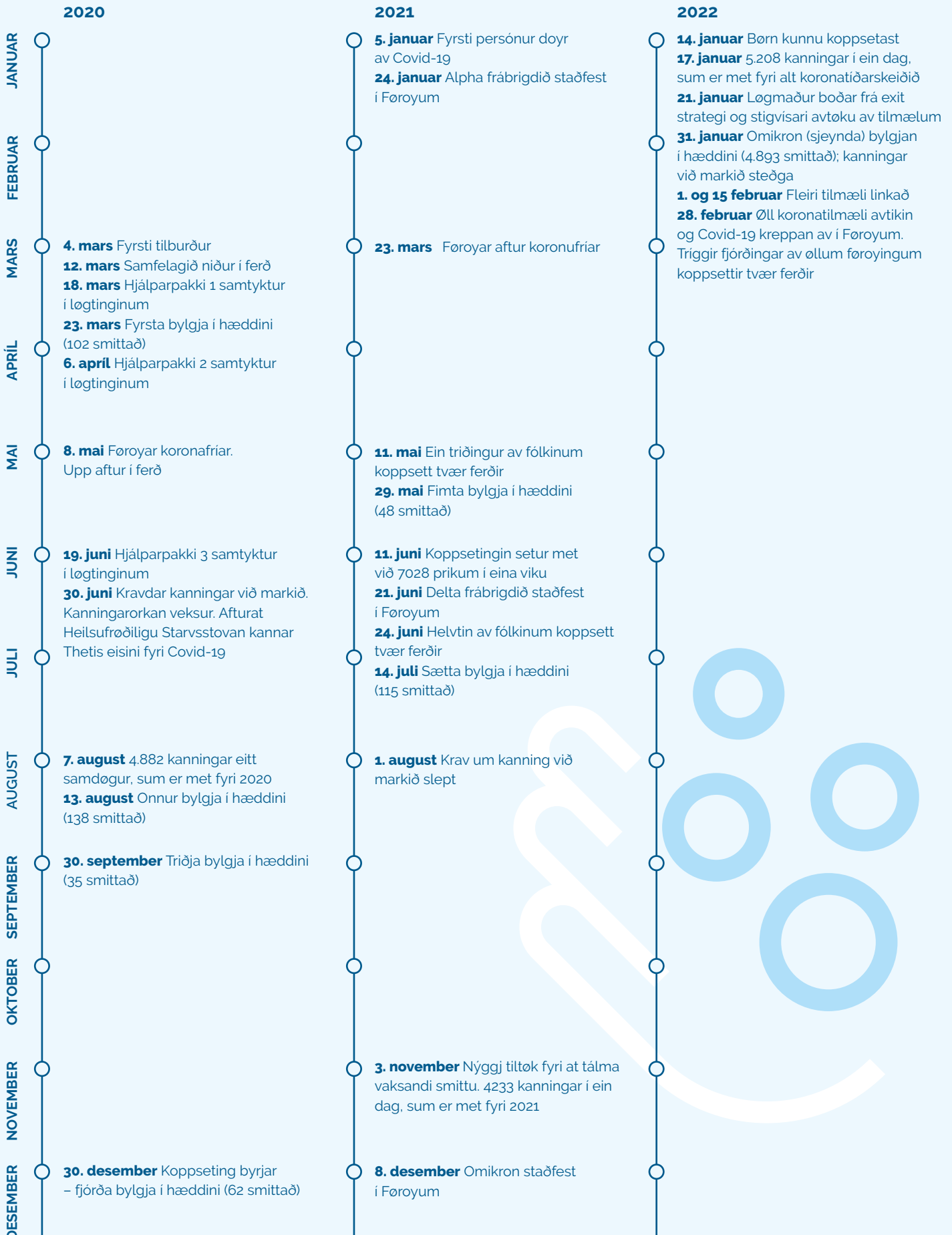
Mynd 1 Tær seks bylgjurnar áðrenn Omikron, grundað á talið á "smittaðum í lötuni" frá mars 2020 til august 2021. GG: Omikron bylgjan, sum byrjaði í september 2021, er ikki við í myndini.

Omikron, sum var bylgja 7, vardi frá september 2021 til februar 2022, tá ið myndugleikarnir góvust við at telja nýggjar tilburðir. Omikron-bylgjan var væl øðrvísi enn hinar. Í bylgju 1, 2 og 6, sum vóru tær álvarsligastu framman undan Omikron, var talið á smittaðum, tá ið bylgjan rakti hámarkið, ávikavíst 102 (23. mars 2020), 138 (13. august 2020) og 115 (14. juli 2021). Tá ið omikron-bylgjan rakti hámarkið tann 31. januar 2022, vóru 4.893 fólk skrásett smittað. Omikron var sostatt væl meira smittandi enn øll undanfarin frábrigdi av Covid-19. Samstundis hevði Omikron við sær yvirhøvur mildari sjúkugongd fyri flestu smittað enn undanfarin frábrigdi. At Omikron háttaði sær so nógv øðrvísi er samstundis orsøkin til, at henda seinasta bylgjan ikki er við í myndini omanfyri. Toppurin hevði verið so høgur, at hann hevði skeiklað myndina.

Tað ber eisini til at býta kreppustýringina sundur í tvey rættiliga ymisk tíðarskeið. Fyrra tíðarskeiðið er fyrstu tveir mánaðirnar eftir, at smittan var

komin til landið, tá ið alt landið fór niður í ferð, og seinna tíðarskeiðið er, tá ið landið fyrst læt upp aftur, men helt fram við at smittustýra frá mai 2020, til smittustýring og uppteljing formliga steðgaði í februar 2022. Hesi tíðarskeið eru ymisk, hvat stýring viðvíkur. Fyrra tíðarskeiðið frá mars til mai 2020 er stutt (2 mðr.) og merkt av, at farsóttin er ein nýggj og óunnilig hóttan. Seinna tíðarskeiðið frá mai 2020 til februar 2022 er lutfalsliga langt (22 mðr.) og merkt av, at farsóttin er betur kend, og at tamarhald er á støðuni fyri tað mesta, tó ikki altíð. Í fyrra tíðarskeiði er stýringin merkt av, at samfelagið er meira ella minni í undantaksstøðu, og tí er stýringin lutfalsliga einföld og eintýðug. Í seinna tíðarskeiðnum fer samfelagið fleiri ferðir upp og niður í ferð, alt eftir hvussu stór hóttanin er. Hetta hevur við sær, at stýringin er torgreiddari enn í fyrra tíðarskeiðnum, og at munandi meira kjak er í samfelagnum um, hvat er rætt og skeivt í sambandi við tilmæli og stýring. Hetta seinna tíðarskeiðið er, sum fleiri hava málborið seg, ein "dansur við koronu".

Tíðarlinja

ALTJÓÐA SAMANBERING

Føroyar eru millum tey lond, sum komu frægast gjøgnum Covid-19 kreppuna. Hesa niðurstøðuna kunnu vit byggja á triggjar sannroyndir:

- 1 At fá fólk doyðu av sjúkuni í Føroyum samanborið við onnur lond.
- 2 At samfelagið, tess virksemi og gerandisliv hjá borgarum var lutfalsliga lítið ávirkað av farsóttini.
- 3 At borgarar gjøgnum meginpartin av kreppuni hildu, at tilmælini vóru hóskandi.

Størsta avbjóðingin hjá øllum londum undir kreppuni var at javnviga, hvussu nógv farsóttin skuldi sleppa at gera um seg í mun til, hvussu nógv var avmarkingar smittustýringin legði á borgararnar. Skuldi stýringin forða fyri tilburðum og harvið andlátum, var neyðugt at leggja fleiri avmarkingar á virksemið og gerandisdagin hjá borgarunum. Hinvegin, skuldi virksemið í samfelagnum ikki ávirkað av farsóttini, var vandi fyri fleiri tilburðum og harvið andlátum. Punkt 1 og 2 omanfyri vóru sostatt gjøgnum alt Covid-19 tíðarskeiðið í øvugtum sambandi hvørt við annað. Ein raðfesting var at verja mannalív fyri Covid-19, men tað var eisini ein raðfesting at hava gongd í samfelagsvirksemi. Ov strong stýring kundi sostatt hava aðrar avleiðingar fyri samfelagið, trivnaðin og búskapin. Hetta setti myndugleikarnar í eina tvístøðu, sum merkti stýringina ígjøgnum alt tíðarskeiðið.

Fyrsta punkt, andlát, er sjálvsagt týðningarmikið, tí tað sigur nakað um, hvussu væl stýringin megna at verja mannalív fyri farsóttini. Mynd 2 niðanfyri vísir kumulativ andlát orsakað av Covid-19 frá mars 2020 til februar 2022. Í Føroyum eru 28 fólk skrásett deyð av ella við Covid-19, sum svarar til 518 deyð fyri hvørja millión íbúgv. Veikleikin við hesum hagtalinum er, at tað er torført at skilja ímillum, nær Covid-19 er høvuðsdeyðsorsøkin, og nær fólk eru deyð við Covid-19, men har ein onnur høvuðsdeyðsorsøk ger seg galdandi. Við hesum fyrivarni kunnu vit kortini staðfesta, at flestu onnur lond hava nógv fleiri andlát í mun til íbúgvatal, enn Føroyar hava størsta partin av kreppuni. Í sambandi við andlát

hefur ringast staðið til í Bretlandi og USA, har 3.000 fyri hvørja millión hava latið lív av farsóttini. Hetta merkir, at tað hevur verið seks ferðir meira sannlíkt at doyggja av (ella við) Covid-19 í hesum londum enn í Føroyum.

Omikron var eitt serliga smittandi frábrigdi av Covid-19, sum breiddi seg nógv skjótari enn undanfarnar útgávur. Samstundis varð skjótt greitt, at hetta frábrigdið var mildari enn tey undanfarnu. Sostatt er sannlíkt, at tá ið hetta frábrigdið gjørdi um seg frá seint á heysti 2021, var parturin av deyðum við Covid-19 størri, enn hann var undan Omikron. Hetta kann lutvist vera grundin til, at kurvan kvinkar uppeftir hjá flestu londum móti endanum av tíðarskeiðnum.

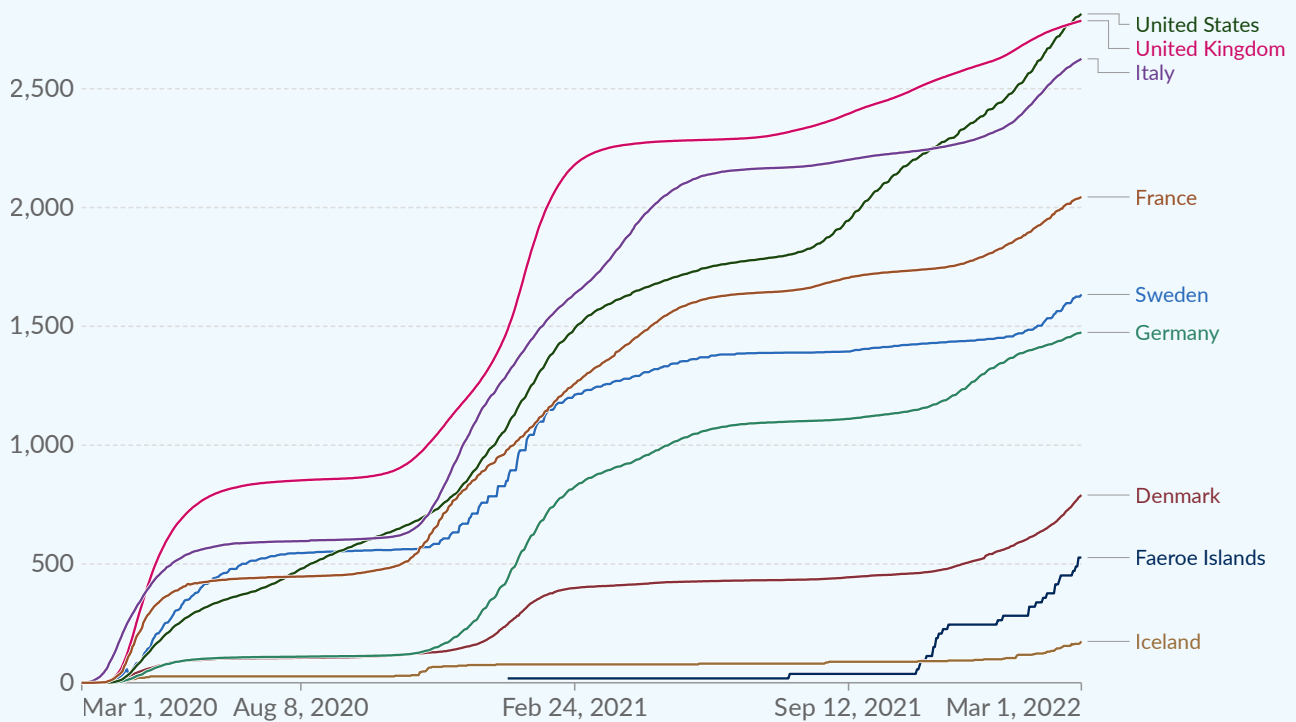
Føroyar síggja eisini út til at hava staðið seg væl, tá ið hugt verður at yvirnormalum andlátum. Seinasta frágreiðingin hjá Nordregio, "State of the Nordic Region 2022", vísir, at øll Norðurlond uttan Noreg og Føroyar skrásettu eitt yvirnormalt (excess) tal á deyðum í 2020.² Í Føroyum doyðu í miðal 401 fólk frá 2015 til 2019. Í 2020, tá ið eingin koppseting var tøk, og farsóttin harvið var mest hættislig, doyðu 365 fólk í Føroyum. Hinvegin doyðu fleiri fólk í 2021 enn miðal fyri 2015-19. Einku bendir tó á, at hesin vøksturin kemur av Covid-19.

Annað punkt, hvussu nógv gerandisdagur og virksemi er ávirkað av farsóttini, hevur eisini stóran týðning, tí tað sigur nakað um, hvussu væl stýringin hevur megnað at varðveitt eitt vanligt lív og týðningarmikið virksemi hóast truðu umstøðurnar. Tað ber til at grundgeva sannførandi fyri, at Føroyar eru millum tey londini, sum hava verið minst ávirkað av kreppuni, tá ið hugsað verður um virksemið og gerandisdagin hjá fólkum.

² Nordregio (2022) "State of the Nordic Region 2022."

Cumulative confirmed COVID-19 deaths per million people

Due to varying protocols and challenges in the attribution of the cause of death, the number of confirmed deaths may not accurately represent the true number of deaths caused by COVID-19.

Mynd 2 Kumulativ andlát fyri hvørja millón ibúgvar.

Kelda: Johns Hopkins University. Fingin til vega frá ourworldindata.org.

Gev gætur, at lond hava ymiskar mannagongdir at staðfesta deyðsorsøkir.

Tí er ikki vist, at myndin visir neyvt, hvussu ofta Covid-19 er høvuðsdeyðsorsøk.

	Deyð um árið í miðal fyri 2015-2019	Deyð í 2020	Deyð í 2020 í mun til miðal fyri 2015-2019 (%)	Deyð í 2021	Deyð í 2021 í mun til miðal fyri 2015-2019 (%)
Danmark	53.566	54.645	2	57.142	7
Finnland*	53.723	55.488	3	56.035	2
Ísland	2.251	2.301	2	2.325	3
Noreg	40.750	40.611	0	41.693	1
Svøríki	90.962	98.124	8	88.906	0
Føroya	401	365	-9	407	1
Grønland	499	520	4	525	5
Áland	271	291	7	261	-5
Tilsamans	242,152	252,054	4	247,033	2

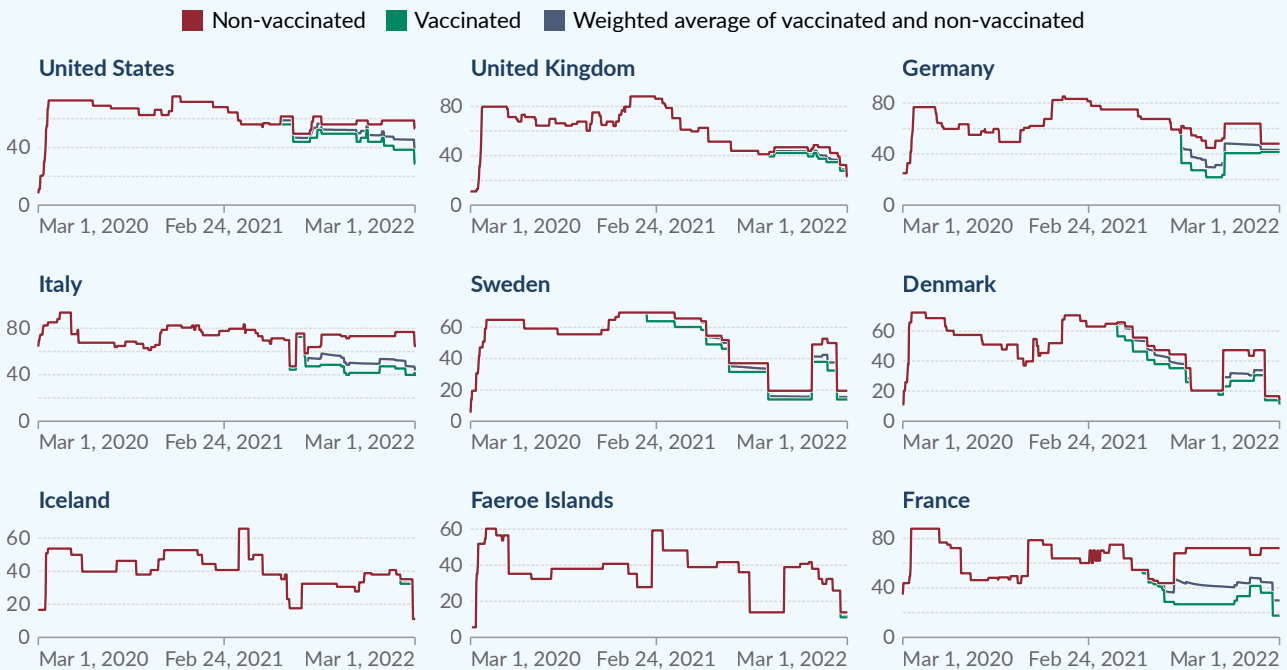
Talva 2 Yvirnormal andlát í Norðurlondum 2020 og 2021.

* Finsku tøluni iroknað Áland.

Kelda: Nordregio (2022) "State of the Nordic Region 2022." Tøluni eru frá norðurlendsku hagstovunum.

COVID-19: Stringency Index

The stringency index is a composite measure based on nine response indicators including school closures, workplace closures, and travel bans, rescaled to a value from 0 to 100 (100 = strictest).

Source: Hale, T., Angrist, N., Goldszmidt, R. et al. A global panel database of pandemic policies (Oxford COVID-19 Government Response Tracker). Nat Hum Behav 5, 529–538 (2021). <https://doi.org/10.1038/s41562-021-01079-8>
CC BY

Mynd 3 Strangleikavísari í sambandi við Covid-19 stýring.

Kelda: Oxford Covid-19 Government Response Tracker, Blavatnik School of Government, University of Oxford.
Fingin til vega frá ourworldindata.org.

Oxford University hevur eyggleitt, hvussu ymiskar stjórnir kring heimin hava gjørt í sambandi við Covid-19 kreppuna. Við støði í hesum er gjørdur ein visari, sum ger tað møguligt at samanbera, hvussu strong aftursvarini hjá myndugleikum hava verið til farsóttina. Vísarin byggir á niggju indikatarar. Hesir eru: skúlastongsul, stongsul av arbeiðsplássum, avlýsing av almennum tiltøkum, avmarkingar á hvussu nógv kunnu savnast, stongsul av almennum flutningstænastum, sóttarhaldsreglur, almenn upplýsingarátøk, avmarkingar á innanríkisferðing og avmarkingar á uttanríkisferðing. Hesir indikatarar verða mettir at kunna benda á, hvussu fritt fólk hava kunnað livað í ymiskum samfeløgum gjøgnum kreppuna.

Í Føroyum hevur í stóran mun verið stýrt við tilmælum samanborið við onnur lond, og tí

kunnu vit spyrja, um tað gevir meining at samanbera við onnur lond í hesum sambandi. Hinvegin ber eisini til at taka tilmælini sum eitt dømi um, at stýringin hevur verið minni strong í Føroyum enn aðrastaðni. Skúlastongsil og ferðabann vóru tó ikki stýrd við tilmælum í Føroyum. Í ávísam tíðarskeiðum varð mælt til, at fólk arbeiddu heima, um hetta kundi lata seg gera og gav meining í sambandi við virksemd hjá arbeiðsplássinum. Formliga gjørdur arbeiðspláss sjálvi av, um tey sendu fólk til hús at arbeiða. Tí ber sannlíkt væl til at samanbera strangleikan í Føroyum við strangleikan í øðrum londum, eins og er gjørt í strangleikavísaranum. Sum vit síggja í Mynd 3, er føroyska strikumyndin (niðast í miðjuni) yvirhøvur lægri enn í hinum londunum.

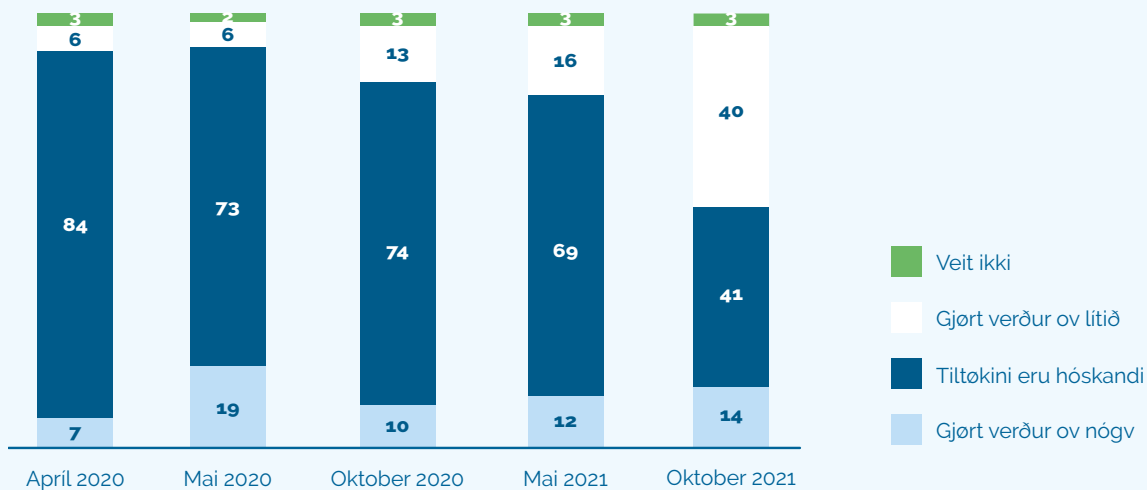
Hetta bendir á, at sum heild hava átøkini hjá myndugleikunum ávirkað gerandisdagin hjá borgaranum minni í Føroyum enn aðrastaðni.

Triðja parametrið, sum nevnt varð fyrst í hesum parti, hevur eisini at gera við ávirkan á borgarar, men snýr seg heldur um hugburð hjá teimum til tiltøk enn til skjálprógvað andlát ella faktuellar avmarkingar í samfelagsvirksemi og gerandisdegi.

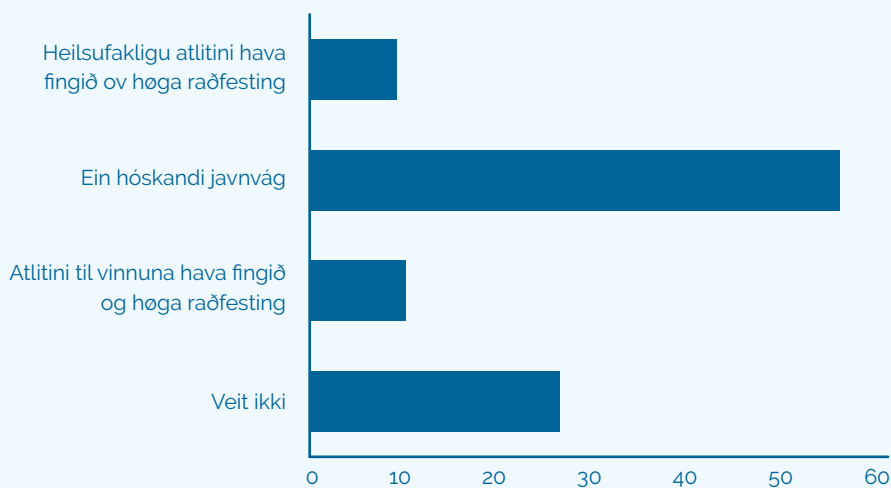
Fatanin hjá føroyska borgaranum gjøgnum Covid-19 tíðarskeiðið stuðlar upp undir niðurstøðuna um, at virksemi og gerandislív í Føroyum hevur verið lutfalsliga lítið ávirkað av kreppuni.

Kanningar á Sögu- og samfelagsdeildini á Fróðskaparsetri Føroya vísa, at fólk yvirhøvur vóru nøgd við tey tiltøk og tey tilmæli, sum myndugleikarnir settu í verk.³ Mynd 4 niðanfyrir vísir, at frá byrjanini av kreppuni og til og við á sumri 2021 helt ein stórir meiriluti av Føroya fólki, at tiltøkini hjá myndugleikunum vóru hóskandi. Undantakið kann tó sigast at vera móti endanum á kreppuni, á heysti 2021, tá ið Omikron frábrigðið hevði við sær, at tilburðirnir vuku sera nógv, og fleiri enn áður (40 prosent) hildu, at gjørt var ov lítið fyri at basa farsóttini. Viðvíkjandi ávirkan á gerandisdagin hjá fólki vóru tað tó gjøgnum alt tíðarskeiðið sera fá, ið hildu, at gjørt var ov nógv viðvíkjandi tiltøkum móti Covid-19.

3 Skorini, H. og Albinus, H (2022). Pandemien i Nordatlanten: Hvordan covid-19 har forenet en polariseret mikronation – og hvordan velkendte konflikter stadig ulmer. *Politica*, 54. årg., nr. 4, s. 364-388. <https://tidsskrift.dk/politica/article/view/134833/179676>

Mynd 4 Fimm kanningar frá apríl 2020 til oktober 2021, har spurt verður "Hvat heldur tú um tiltøkini, ið føroyska samfelagið sum heild hevur sett í verk í sambandi við korona-farsóttina?" Kelda: Skorini & Albinus (2022), Søgu- og samfelagsdeildin, Fróðskaparsetur Føroya.

Mynd 5 Spurnakanning í apríl 2021. Spurningur: "Í sambandi við upplating hevur verið neyðugt at taka atlit til tað heilsufakliga og til áhugamálini hjá vinnuni. Hvussu heldur tú, at javnvágin hevur verið millum hesi atlit í Føroyum?" (Kelda: Løgmannsskrivstovan).

Løgmannsskrivstovan gjørdi eina aðra spurnakanning í apríl 2021, sum vendi sær meira ítøkiliga til javnvágina millum heilsufaklig atlit øðrumegin og vinnulig atlit hinumegin, og hvat fólk hildu um hesa javnvág. Meginparturin av teimum spurdu helt javnvágina vera hóskandi, ein fjórðingur segði seg ikki vita, og restin helt annaðhvørt, at vinnulig atlit ella heilsufaklig atlit vígaðu ov nógv í avgerðunum (sí Mynd 5).

Tað ber sostatt til at staðfesta, við útgangsstøði í andlátum, strangleika og fatanini av stýringini millum borgarar, at tað hevur gingið lutfalsliga væl í Føroyum gjøgnum Covid-19 kreppuna. Kortini er neyðugt at fara í dýpdina við smálutunum í stýringini og at finna út av, hvat eydnaðist væl, og hvat eydnaðist illa sambært teimum, sum vóru við til at handfara kreppuna.

Hvussu eftirmetingin er gjørd

Løgmannsskrivstovan fór undir at eftirmeta Covid-19 kreppuna á vári í 2022. Avgjørt varð, at ein skilagóður framferðarháttur var at hoyra viðkomandi stovnar, fyrirøkur og feløg.

Eitt spurnablað (Skjal 1 í ískoytispartinum) varð sent út, og eftirmetingin byggir á 33 svarskriv og triggjar munnligar hoyringar við støði í hesum spurnabløðum. Í nøkrum førum hevur viðkomandi hoyringarpartur sent viðari til aðrar. Undirvísingarstýrið hoyrði skúlar, fakfelagsráðið fakfeløg, kommunufelagið kommunalar stovnar

og Vinnuhúsið vinnugreinafeløg. Hesi gjørdu eina meting av, hvør og hvussu nógvir undirliggjandi stovnar/feløg skuldu fáa spurnablaðið. Í ávisum førum hevur verið neyðugt at gjørt munnligar hoyringar. Tey, sum hava givið ikast til eftirmetingina, eru:

Tilbúgving og heilsa	Myndugleikar	Undirvísing
Farsóttarnevndin	Kommunufelagið	Runavíkar Kommunuskúli
Landslæknin	Almannamálaráðið	Sands Skúli
Deildin fyri Arbeiðs- og Almannaheilsu	Figgjarmálaráðið	Skúlin á Fossánesi
Heilsufrøðiliga Starvsstovan	Heilsamálaráðið	Skúlin á Giljanesi
Sjúkrahúsverkið	Løgmannsskrivstovan	Skúlin á Skúlatrøð
Almannaverkið	Lógartænastan	Eysturskúlin
Heilsutrygd	Umhvørvis- og vinnumálaráðið	Tvøroyrar Skúli
Kringvarp Føroya	Uttanríkis-tænastan	Miðnám á Kambsdali
		Miðnámsskúlin í Suðuroy
		Glásir
		Fróðskaparsetur Føroya

Fakfeløg	Fyrirøkur	Vinnugreinafeløg
Heilsuhjálparafelagið	Atlantic Airways	Reiðarafelagið fyri Handilskip
Listafólkasambandið	Smyril Line	Ferðavinnufelagið
Starvsfelagið	Vága Floghavn	
	Thetis	

At júst hesir 36 hoyringarpartar hava givið sitt ikast til eftirmetingina merkir ikki, at aðrir partar ikki eisini kundu sagt ymiskt áhugavert um Covid-19 stýringina. Mett verður kortini, at innsavnaða tilfarið er nøktandi og umboðandi fyri føroysku stýringina. Løgmannsskrivstovan, sum fremur eftirmetingina, hevði ein avgerandi leiklut, og tí inniheldur eftirmetingin eisini hoyringarsvar haðani.

Hoyringarpartarnir eru ymiskir, og tað er teirra virksema eisini. Nógvir spurningar eru ikki líka viðkomandi fyri øll, og tí hevur endamálið ikki verið at gera hagtalsgreining við støði í

svarunum. Spurningarnir hava fyrst og fremst verið til íblástur hjá svargevunum fyri at fáa eitt so hósandi svar sum gjørligt viðvíkjandi teirra í virksema og leikluti í samfelagnum.

Tilfarið, sum eftirmetingin byggir á, er rúgvumikið. Alt upprunatilfarið er tókt í skjali 3 í ískoytispartinum til eftirmetingina, sum kann finnast á heimasíðuni hjá Løgmannsskrivstovuni lms.fo undir "kunning." Í tilgongdini var neyðugt at laga svarskrivini til, at stytta, umseta og sjóða saman fyri at kunna taka samanum og greina tilfarið. Samanskrivaðu hoyringarsvarini kunnu lesast í skjali 2 í ískoytispartinum.

Eftirmeting

– lærdómar og niðurstøður

Covid-19 kreppan vísti okkum, hvussu politiska skipanin, saman við øðrum, bar seg at, tá ið alt samfelagið varð lagt undir sera stórt og ferdømisleyst trýst.

Tá ið Covid-19 kreppan rakti í mars 2020, vísti hon seg skjótt at vera nógv meir enn ein heilsukreppa. Kreppan rakti allar stovnar, allar fyrítøkur og øll feløg í Føroyum í stórri ella minni mun. Kreppan ávirkaði ymiskar geirar á ymiskan hátt í eitt tvey ára tíðarskeið, og summastaðni merkjast avleiðingarnar framvegis. Í hesi eftirmeting eru 36 aktørar komnir til orðanna fyri at lýsa stýringina.

HEILSUFAKIÐ Í MIÐDEPILIN

Hóast talan var um umfatandi samfelagskreppu, var litil ivi um, at tað fyrst og fremst var orsakað av heilsuvandanum, sum kom við Covid-19 virusinum. Tí var tað ikki lógið, at epidemiologisk og onnur heilsufaklig sjónarmið blivu gerandiskostur í almenna orðaskiftinum. Bráðliga fingumillum annað Farsóttarnevndin, Landslæknin og Deildin fyri Arbeids- og Almannaheilsu (Koronaráðgevingin) væl sjónligari leiklut í samfelagnum, enn tey høvdu undan farsóttini. Tey vóru avgerandi bæði fyri politisku ráðgevingina og fyri almennu upplýsingina gjøgnum alla kreppuna. Fyrstu tíðina, og eisini seinni undir kreppuni, var heilsuøkið í fokus, tí at tað gjørdist eitt høvuðsendamál at halda smittutrýstinum niðri, so at Sjúkrahúsverkið ikki bleiv ovbyrjað. Fremsta raðfesting var at forða fyri, at smitta kom inn um sjúkrahúsgátt, og at smittutrýstið ikki bleiv so stórt, at tað tók óneyðuga orku burtur frá aðrari sjúkuviðgerð. Veruleikin var tíverri, at nógv virksema á sjúkrahúsunum, sum var mett at kunna bíða, varð útsett. Undantakið var, tá ið serlæknar mettu, at okkurt ikki kundi bíða, til dømis krabbameinsviðgerð.

ALMENNA UPPLÝSINGIN ALTUMRÁÐANDI

Fleiri svar leggja dent á, at greið, skjót og hóskandi almenn upplýsing hevur altumráðandi týdning í eini kreppu, sum er so umfatandi, torskild og fleirdimensjonell, sum Covid-19 kreppan var. Sum Deildin fyri Arbeids- og Almannaheilsu nevnið, so minkaði almenna samskiptið gjøgnum miðlarnar um iva, ótta og tvístøður, sum annars høvdu kunnað stungið seg upp.

Løgmannsskrivstovan samskipaði stóran part av upplýsingini og visir á, at tíðindafundur gjørdust afturvendandi amboð, tá ið áherðsla skuldi leggjast á ein boðskap. Fróðskaparsetur Føroya leggur dent á, at samskipti í slíkum støðum má vera avgjørt, greitt og empatiskt, tað vil siga, at kunningin má taka útgangsstøði í upplivingini hjá áhoyranum. Øvugt kunnu falskunning og falstiðindi vera líka oyðileggjandi, sum góð kunning er savnandi.

KANNINGARORKA Í HEIMSFLOKKI

Sermerkt fyri Føroyar var, at kanningarorkan var óvanliga stór gjøgnum tað mesta av Covid-19 kreppuni samanborið við onnur lond. Hetta var fyri stóran part orsakað av tí tilbúgvung, sum Heilsufrøðiliga Starvsstovan hevur í sambandi við fiskasjúkur, og sum gjørdi tað skjótt at laga skipanina til at kanna fyri Covid-19. Stóra kanningarorkan var eisini orsakað av samstarvinum, sum politiska skipanin fekk við Thetis í juni 2020 um at pota og greina uppáftur fleiri koronusýni og við Smyril Line um at standa fyri logistisku uppgávuni at fáa fólk gjøgnum bíðirøðirnar á Eystaru Bryggju og at menna eina

kt-bileggingarskipan. Gjøgnum tað mesta av tíðarskeiðnum hevði Sjúkrahúsverkið sjálvandi eisini ein lyklaleiklut í kanningarvirkseminum. Kanningarnar vórðu streymlinjaðar, so hvørt sum betri mannagongdir og betri kanningarstøð vóru funnin.

Góðu umstøðurnar at kanna fyri Covid-19 høvdu við sær, at Føroyar kundu halda fram við eini avbyrgingarstrategi í 2020, hóast flestu onnur lond, eisini Danmark, steðgaðu við hesum í einum tíðarskeiði. Í Føroyum var vilji og móguleiki til tess, tí kanningarorkan var millum heimsins størstu eftir fólkatálinum. Hetta gjørdi, at sonevndu myrkatøluni vóru smá, sum gjørdi tað móguligt hjá landslæknanum at halda neyvt eyga við smittuketum gjøgnum næstan alla kreppuna. Fleiri hoyringarpartar vísa á, at tað var rætt at fremja nógvar kanningar, serliga í tíðarskeiðum við stórum smittutrýsti.

Hetta hevur uttan iva verið ein høvuðsorsøk til, at kreppan lutfalsliga ikki rakti so meint í Føroyum. Hinvegin svarar Smyril Line, sum skipaði fyri kanningum á Eystaru Bryggju, at sum land kannaðu vit alt ov nógv frísk fólk, og hildið verður, at myndugleikarnir valdu dýrastu loysnina. Víst verður á, at landið átti fyrr at havt umhugsað snarkanningar sum góðkendan kanningarhátt, tí hetta varð gjørt um alt Evropa.

TILMÆLI HELDUR ENN LÓGIR

Frá byrjan vóru ivamál um heimildir í føroyskari farsóttarstýring. Farsóttarøkið var á donskum hondum, og tí skuldi greiða fáast á markamótum millum danskar og føroyskar myndugleikar. Arbeitt varð við móguleikanum at seta í verk ríkislóg fyri at fáa heimildir, men tá ið av tornaði varð gjørt av at arbeiða við tilmælum heldur enn lógum.

Fleiri av hoyringarpørtunum hildu, at tað riggaði sum heild væl, at landsstýrið gjørdi tilmæli heldur enn lógir og boð. Kortini eru nógvir hoyringarpartar, sum gera vart við, at í ávísium førum var torført at tulka tilmælini. Her skal nevast, at alternativ við ikki varð roynt undir kreppuni, og tí er einki veruligt grundarlag at samanbera lógir og tilmæli í eini undantaksstöðu sum hesari.

Fleiri av teimum, sum høvdu til uppgávu at seta tilmæli í verk, vísa á, at tey fylgdu tilmælunum, sum um tey vóru lógir, og at tilmælini loyvd ávísium smidleika í sambandi við, at tey vórðu tulkað og síðani sett í verk. Smidleikin kundi ofta vera ein fyrimunur, tí økini eru ymisk, og tí er tað ofta best at lata tey, sum dagliga arbeiða á økinum, laga tilmælini til ítøkiliga veruleikan á tann hátt, sum tey halda vera skilagott. Hinvegin kundi smidleikin eisini vera ein vansi, tí tulkingarmøguleikarnir vóru nógvir, og harvið slapp ovasti myndugleikin undan ábyrgd og í staðin varð hon lögð á stovnin ella fyrítøkuna, sum síðani skuldi standa til svars fyri møgulig mistøk.

Tey, sum serliga vísa á trupulleikar við at tulka tilmælini, eru skúlar, dagstovnar, eldraøkið og Almannaverkið. Í høvuðsheitum stovnar, sum hava undirvísing, uppaling og umsorgan sum høvuðsuppgávu. Her tykist avbjóðingin hjá fleiri at hava verið, at landsstýrið tók stig til, at ávíst virksemd skuldi niður í ferð, men at stovnurin sjálvur mátti finna upp á leiðreglur um, hvussu hetta skuldi gerast. Hetta var í fleiri førum ein sera torfør uppgáva, serliga tá ið samfelagið fór upp og niður í ferð fleiri ferðir. Lítil ivi er um, at tað var nógví einfaldari at lata aftur enn at lata upp aftur. Tá ið samfelagið skuldi lata upp aftur, skuldi tað gerast stigvíst og eftir umstøðunum, og hetta var ein avbjóðing. Fyri at taka fólkaskúlarnar sum dømi kann vera trupult í praksis at tryggja frástøðu millum børn í einum skúlagarði. Líknandi avbjóðingar við at seta tilmæli í verk vóru eisini á øðrum økjum.

Koronaráðgevingin, sum kom at liggja hjá Deildini fyri Arbeiðs- og Almannaheilsu og Arbeidseftirlitinum, fekk ein týðningarmiklan leiklut at ítøkiligera og ráðgeva fyrítøkum, feløgum, stovnum og øðrum í sambandi við almennu tilmælini. Sambært Umhvørvis- og Vinnumálaráðnum virkaði Koronaráðgevingin

væl, tí hon var millumlið millum borgaran øðrumegin og samskipandi myndugleikan hinumegin. Sera nógví lata væl at hesi loysnini, og Koronaráðgevingin viðmerkir, at tey allarflestu fylgdu teirra tilmælum.

At Føroyar brúktu tilmæli heldur enn lógir er eitt dømi um, at Føroyar høvdu eina sjálvstøðuga og ofta heldur øðrvisi tilgongd til kreppuna enn onnur lond. Millum annað sigur landslæknin, at hóast landslæknaembætið sum útgangsstøði fylgir donskum tilráðingum, so bar til, við stóði í egnum eygleiðingum og upplýsingum úr føroyska granskingarumhvørvinum, at gera øðrvisi mannagongdir og geva øðrvisi tilmæli enn tey, sum vóru galdandi í Danmark.

Løgmansskrivstovan, sum stóð fyri at orða tey flestu tilmælini, nevnr í sínum hoyringarsvari, at hóast tað virkaði væl við tilmælum, so hevur óttin fyri farsóttini óivað elvt til, at undirtøkan fyri teimum var so góð. Tí kann fara at vera neyðugt við eini rammulóg í sambandi við líknandi kreppur í framtíðini, um sama virðingin fyri vandanum ikki er til staðar. Seinasta tíðin við Omikron bendir á hetta sama, at ræðslan ella virðingin fyri eini kreppu ella eini avbjóðing millum borgararnar hevur stóran týðning fyri, hvussu væl stýringin kann eydnast. Landslæknin nevnr, at eftir at stór undirtøka hevði verið fyri almennu tilmælunum gjøgnum mesta av tíðarskeiðnum, so broyttist hetta við Omikron, tá ið tað bleiv torførari at fáa fólk at halda tilmælini.

COVID-19 LÓGGÁVA

Hóast stýrt varð í høvuðsheitum við tilmælum, vórðu fleiri lógir gjørdar sum beinleiðis avleiðing av farsóttini. Týðningarmestu av hesum vóru hjálparpakarnir. Longu áðrenn samfelagið fór niður í ferð, hevði Umhvørvis- og Vinnumálaráðið gjørt uppskot til hjálparpakkar.

Hjálparpakki 1 hevði sera stóran týðning, tí hann gjørdi tað møguligt hjá starvsfólki at fara heim við løn. Um hann ikki var settur í verk, hevði tað havt við sær hópuppsagnir um alt samfelagið, og tí skapti hjálparpakkin ró. Onkrar avbjóðingar vóru kortini. Listafólkasambandið visir millum annað á, at teirra limir ikki fingi lut í hjálparpakkanum alt fyri eitt, og Starvsfelagið visir á, at upphæddin til tey á privata arbeiðsmarknaðinum var ov lítil

í mun til lönina, og at fólk høvdu stóran inntøku-
miss. Hjálparpakki 2 vendi sær til smærri fyrítøkur
og hjálparpakki 3 til ferðavinnufyrítøkur, sum vóru
serliga hart raktar.

Lógartænastan vísir á, at ávís kreppulóggáva,
sum var samtykt undir Covid-19 kreppuni, kann
hava lögfrøðiligar avbjóðingar við sær, við tað at
vikið varð frá vanligum grundreglum. Í stuttum
snúgva hesar avbjóðingarnar seg um, at summar
Covid-19 lógir høvdu virknað aftur í tíð, sum
gongur imóti grundleggjandi meginreglum í
einum rættarsamfelag, og at fleiri samtyktar
Covid-19 lógir høvdu sólsetursásetingar, sum
kunnu elva til lögfrøðiligt tómrúm, eftir at lógin
av sær sjálvari fer úr gildi. Eisini verður víst á,
at lóggávuvaldið í Føroyum er í lögtinginum,
men at farsóttin gav í ávísimum førum víðar
heimildir til landsstýrismenn at áseta reglur í
kunngerð. Lógartænastan vísir eisini á, at vikið
varð fleiri ferðir frá vanligum mannagongdum, tá
ið fyrireikingararbeiðið var styttri enn vanligt, og
stundir ikki vóru at senda lóggávu til ummælis.

AT VERJA TEY ELDRU OG SJÚKU

Eldraekið fylti nógv hjá myndugleikunum og í
almenna orðaskiftinum í fyrstani, tí Covid-19
skjótt varð eyðmerkt sum ein sjúka, ið var
vandameiri fyri eldri borgarar enn yngri. Sama var
galdandi fyri fólk, ið høvdu ringa heilsu, ella sum
orsakað av ávísimum kroniskum sjúkum vóru
serliga útsett. Fyri eldri og heilsuveikar borgarar
var hetta ein serliga avbjóðandi tíð. Innanhýsis
mannagongdir á stovnum vórðu nógv broyttar,
sum hevði við sær, at borgarar/búfólk ikki kundu
fáa vitjan, og nógv avvarðandi klagaðu um
vitjanaravmarkingar á ellisheimum, í sambýlum
og búfelagsskapum.

Heilsuhjálparafelagið vísir millum annað á, at fyri
starvsfólk merkti henda stóðan, at tey máttu
skipa alt arbeiði og alla fritíð á ein hátt, sum ikki
kundi hava við sær, at tey tóku smittuna við sær
inn á stovnarnar. Tey máttu liva, sum um tey vóru
í sóttarhaldi alla tíðina. Heldur ikki var tað lætt
hjá starvsfólkum at vera vitni til, at tey, ið búðu á
ymisku heimunum, ikki fingur vitjan í langa tíð.

Kommunufelagið vísir harafturat á, at eingin
heilsufakligur myndugleiki hevði ábyrgd av
eldraekinum, og at tað var sera óheppið, at
eldraekið ikki var umboðað í farsóttarnevndini.
Einki fyrilit var fyri eldraekinum í ávísimum
avgerðum hjá nevndini.

KJARNUVIRKSEMI RAÐFEST

Hóast kreppan rakti ymiskt virksema á ymiskan
hátt, so høvdu næstan allir hoyringarpartar í
felag, at ymiskt virksema, sum ikki var alneyðugt,
mátti skerast burtur fyríbils, so at dentur kundi
leggjast á kjarnuvirksema. Summi upplivdu, at
neyðugt var við eini munandi effektivisering og
niðurlaging av ávísimum virksema. Hetta merkti,
at viðgerð bleiv drúgvvari, svartíðir og biðitíðir
gjørdu longri, og fløskuhálsar komu í veiting
av ávísimum vørum og tænastrum.

Innan fyri tilbúgving og heilsu broyttist mesta
virksema munandi orsakað av farsóttini, og her
varð nógv orka brúkt til beinleiðis koronu-
handfaring. Fyri summar stovnar hevði kreppan
við sær ógvusliga øking í ávísimum virksema. Hetta
gjørði seg serliga galdandi fyri Heilsufrøðiligu
Starvsstovuna og Sjúkrahúsverkið, har starvsfólk
máttu renna væl skjótari enn vanligt undir
Covid-19 kreppuni. Fyri næstan allar almennar
stovnar var galdandi, at tænastran versnaði meira
ella minni í ávísimum tíðarskeiðum. Hetta veri seg
viðvíkjandi heilsu, undirvinging, eldrarøkt, barna-
ansing ella øðrum.

TILLAGING OG SAMSTARV

Flestu hoyringarpartar hava onga ítøkiliga
tilbúgving havt, fyrr enn farsóttin rakti. Fleiri siga
seg tó hava verið sera skjót at laga seg til nýggju
umstøðurnar, tá ið Covid-19 fór at gera um seg
í Føroyum, og samfelagið fór niður í ferð fyrstu
ferð. Tað er sera ymiskt, hvussu virksema
ymsastaðni varð ávirkað av Covid-19. Flest øll
arbeiðspláss máttu umskipa arbeiðið á onkran
hátt. Nógv fólk arbeiddu heima, ferðingin
uttanlands var munandi minni, og yvirhøvdur var
torfórari at fremja ávíst virksema. Ítøkiliga sipar
tillagingin til, at fólk framdu nýggjar uppgávur
ella hugsavnaðu seg um alneyðugar arbeiðs-
uppgávur og yvirhøvdur funnu loysnir til trupul-

leikar, sum áhaldandi stungu seg upp orsakað av farsóttini. Neyðugt var hjá mest sum øllum at gera innanhýsis mannagongdir – um fyribyrjing av smittu millum starvsfólk, toymisarbeði, frástøðu, tal á fólki fyri hvørt rúm, spritting, atgongd til bygningar o.s.fr.

Tætt knýtt at økta tillagingarevnum millum leiðslur og starvsfólk er, at alt formligt og óformligt samskipti og fundarvirksemi vaks sera nógv hjá flestu arbeiðsplássum, serliga hjá myndugleikum og almennum stovnum. Hetta var neyðugt, tí umstøðurnar vóru ókendar og ótryggar. Tørvurin gjørdist størri at tosa saman bæði nógv og ofta, og tí gjørdist samskiptandi leikluturin hjá myndugleikum, kommunum og aðalráðum eisini nógv virknari undir Covid-19 kreppuni enn undir vanligum umstøðum. Í fleiri førum merkti kreppan eisini, at myndugleikar máttu broyta karmarnar fyri tey økini, sum tey ráddu yvir. Vøxsturin í samskiptinum gjørdi seg bæði galdandi innanhýsis og uttanhýsis í føroyska samfelagnum og til partar uttanlands. Í nógvum førum kom samstarv í lag millum organisatiónir, deildir, eindir og einstaklingar, sum ikki var til framman undan kreppuni. Yvirhøvur lata næstan allir hoyringarpartarnir sera væl at samstarvinum við aðrar partar undir kreppuni.

Sambært Umhvørvis- og vinnuáráðnum var í Føroyum talan um sera "agila", tað vil siga kringa og liðiliga skipan, tað vil siga, at hon lagaði seg til umstøðurnar sera skjótt, og skipanarligu mörkini vóru ikki líka avmarkandi sum uttanlands. Kortini máttu tey, sum høvdu ábyrgd, tosa saman alla tíðina. Her verður eisini spurningur settur, um ein neyv og niðurskrivað tilbúgving við støði í einum hugsaðum dømi hevði verið til so nógv nyttu, tá ið umstøðurnar vóru so serligar og broyttust so skjótt.

Fleiri hoyringarpartar nevna, at Covid-19 kreppan hevði við sær munandi førleikamening, virðismiklar royndir og betraðar mannagongdir, sum framvegis eru galdandi, ella sum kunnu setast í verk í serligum støðum. Dømi um hetta eru millum annað tekniska førleikameningin sum fjarlesturin á undirvísingarøkinum hevði við sær, og fyriskipan av arbeiði heimanífrá.

BAKKAST FYRI STARVSFÓLKATRIVNAÐIN

Meðan sera nógvir hoyringarpartar rósa sínum starvsfólkum fyri dugnasemi og evnini at laga seg til nýggjar umstøður undir koronakreppuni, so høvdu broyttu umstøðurnar eisini negativar avleiðingar fyri starvsfólkatrivnað, serliga har starvsfólk kundu lýsast sum front-line starvsfólk. Tá ið smittutrýstið var stórt, serliga undir seinastu Omikron bylgjuni, avrikaðu hesi starvsfólkini óvanliga nógv. Undir seinastu bylgjuni vóru sera nógv fólk í sóttarhaldi, og tí var arbeiðsbyrðan sera stór, og fleiri vórðu rakt av strongd. Sálarlaga arbeiðsumhvørvið var tungt, og hetta var serliga galdandi í vælferðarstørvum, til dømis á eldra-økinum og við undirvísing. Sjúkrahúsverkið og Heilsufrøðiliga Starvsstovan leggja tó størstu áherðsluna á henda trupulleikan. Tað seinna nevdir í sínum svari, at avleiðingarnar eisini merktust langt aftaná, at kreppan var yvirstaðin.

Ein annar stórir trupulleiki, sum leggur seg upp at trivnaðinum, er manglandi arbeiðsmegi, sum summi arbeiðspláss eisini høvdu avbjóðingar av. Fleiri arbeiðspláss upplivdu starvsfólkatrot, sum hevði við sær, at verandi starvsfólk í nógvum førum vórðu noydd at avrika eyka nógv, sum í fleiri førum elvdi til strongd ella aðrar avleiðingar fyri starvsfólk.

Sjúkrahúsverkið og Heilsufrøðiliga Starvsstovan máttu økja nógv um ávist virksesemi, tá ið kreppan rakti, og tí var neyðugt at seta nógv nýggj fólk í starv í stuttum tíðarbili. Hetta elvdi til avbjóðingar, og tí eftirlýsa hesir stovnar liðiligari treytir fyri tíðaravmarkað starvsfólk í kreppustøðum í framtíðini. Landslæknin og Thetis øktu sera nógv um sitt virksesemi undir kreppuni, men Landslæknin fekk hjálp frá danska embætisverkinum, t.v.s. lögreluni og Styrelsen for Patientsikkerhed, og Thetis sum privat fyrirtøka hevði ikki somu avmarkingar sum almennir stovnar í sambandi við starvssetanir.

UNDIRVÍSING Í NÝGGJUM HAMI

Frá byrjan var stærsta avbjóðingin hjá undirvísingarkerkinum at rökka øllum næmingum við fjarundirvísing. Hetta merkti bæði næmingar, starvsfólk og avvarðandi. Eisini var ymiskt, hvussu nógv varð gjørt burtur úr skúlanum í heimum, og tí gjørdist munurin millum ressursusterkar og ressursuveikar familjur sjónligari í tíðarskeiðnum. Í fólkaskúlanum gekk kreppan út yvir kreativu fakini. Hinvegin vísa allir skúlar á stórar fyrimunir við styttri tímatalvum: at næmingar blivu meira motiveraðir, at tímarnir blivu effektivari o.s.fr.

Vikarkvotan rakk ikki, tá ið nógv starvsfólk vórðu rakt av sóttarhaldi. Tað merkti, at nógvir lærarar máttu arbeiða væl meir enn vanligt. Summi vóru ónøgd við, at ókoppsett vóru ofta í sóttarhaldi, meðan koppsett tóku eitt eyka tak.

Miðnámsskúlar og Fróðskaparsetrið vísa á somu avbjóðingar við fjarundirvísing sum fólkaskúlar. Niðurstøðan er greið: Fjarundirvísing virkaði lutfalsliga væl, men hevði fleiri avbjóðingar við sær við læringini. Hetta slagið av undirvísing verður ongantið líka gott sum undirvísing á staðnum.

Á miðnámi gekk kreppan út yvir sosiala lívið, serliga hjá næmingum. Summir flokkar, sum byrjaðu í august 2020, eru enn merktir av ringu byrjanini. Fleiri námsferðir vórðu avlýstar, sum var harmiligt fyri næmingarnar.

Niðurstøðurnar innan fyri undirvísingina líkjast teimum, sum longu eru nevndar omanfyri. Skúlar og hugsað seg um kjarnuvirksemi, sum er undirvísing, og skipað seg annars í mun til umstøðurnar og smittuvandan. Summi starvsfólk og næmingar høvdu sálarligar avbjóðingar av koronukreppuni, summi vórðu rakt av strongd og sjúkrameldað.

Høvuðslærdómurin av kreppuni tykist at vera, at relatióin millum lærarar og næmingar og næmingarnar sínámillum hava avgerandi týdning fyri læringina.

VINNULIGA GRUNÐARLAGIÐ HVARV

Fyri ávíst vinnuvirksemi hevði kreppan við sær, at grundarlagið undir virkseminum hvarv í longri tíðarskeið. Hóast hjálparpakkarnir bøttu um trupulleikarnar, hevur hetta kortini havt stórar figgjjarligar avleiðingar fyri nógv fólk, sum starvaðust í hesum vinnum. Illt er at siga, júst hvussu stórir figgjjarligi missurin hevur verið og hjá hvussu nógvum húsarhaldum, men tað er kortini vist, at tey, sum liva av millum annað ferðavinnu og framførslulist, vórðu harðast rakt undir kreppuni.

At samferðslan uttanlands minkaði ógvusliga, tá ið kreppan rakti, hevði við sær, at virkseimið hjá allari ferðavinnuni steðgaði. Framtíðin var ógreið og ørkymlandi hjá starvsfólki. Tað bleiv neyðugt at minka starvsfólkahóparnar, og nógv fólk vórðu søgd úr starvi.

Somuleiðis steðgaði alt úttíðandi virkseimi á listaøkinum upp, tí tað bar ikki til at hava framførslur og framsýningar. Tey, sum arbeiða fulla tíð sum listafólk, vórðu serliga hart rakt. Summi á tónleikaøkinum vóru heilt illa fyri. Tíðarskeiðið var merkt av ótryggleika, tí tiltøk ofta vórðu bráðliga avlýst. Summi finga sær annað arbeiði, men tað bar ikki til hjá øllum. Fleiri manglaðu pengar til eitt nú mat og leigu. Relatióin til maka og børn var undir trýsti. Lítil ivi er um, at børn hava liðið undir, at inntøkugrundarlagið hjá øðrum ella báðum foreldrum varð rivið burtur í einum.

